

VU Research Portal

Waar komt Leeg Duits vandaan?

Noordegraaf, J.

published in

Trefwoord

2010

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Noordegraaf, J. (2010). Waar komt Leeg Duits vandaan? *Trefwoord*, 2010(juni), 1-10. <http://www.fryske-akademy.nl/fa/uitgaven/trefwoord/leegduits>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Waar komt *Leeg Duits* vandaan?¹

Jan Noordegraaf
Vrije Universiteit Amsterdam

dä prâte alle hâr däuets än di tait; lêx däuets

1. Over het woordenboek van het *Leeg Duits*

In mijn bijdrage aan de feestbundel voor Fons Moerdijk heb ik vorig jaar geschreven ‘Over het woordenboek van het *Leeg Duits* (Low Dutch)’. Het stuk gaat over de pogingen die er in de afgelopen honderd jaar gedaan zijn om een woordenlijst of een heus woordenboek te maken van het Nederlands dat tot in de twintigste eeuw onder meer door nazaten van de zeventiende-eeuwse kolonisten in New Jersey en in New York State gesproken werd, een louter gesproken taalvariëteit die wel *Leeg Duits* wordt genoemd. Zo noteerde omstreeks 1910 de Amerikaanse linguïst John Dyneley Prince (1868-1945) uit de mond van een bejaarde informante, ‘old Mrs. Bartholf’: *dä prâte alle hâr däuets än di tait; lêx däuets* (Prince 1910:467). We mogen aannemen dat de term *Leeg Duits* in de negentiende eeuw in het mondeling taalverkeer gangbaar was.²

Een vraag die ik naar aanleiding van mijn artikel kreeg, was deze: waar komt de term *Leeg Duits* toch vandaan? In de literatuur vindt men uiteenlopende verklaringen voor de herkomst van de benamingen ‘Leeg’, ‘Laeg’ of ‘Laag Duits’. Ik vat ze kort samen en maak er een enkele kanttekening bij.

2. *Leeg Duits*, ‘the lowly patois’

In zijn nog ongepubliceerde *Introduction to Low Dutch Dictionary* merkt Bachman (1980:2-3, cf. 1983:14) op dat de herkomst van de term *Leeg* of *Läg Duits* onzeker is.

In the colonial period the descendants of the New Netherlanders were often called the ‘Low Dutch’ by their English neighbors to distinguish them from the ‘High Dutch’ or Germans. It might reasonably be supposed that ‘Low Dutch’ was here a direct translation of *Leeg* (*Läg*) *Duits*, except for the fact that the English term is more likely a translation of *Nederduits*, a word which appeared prominently in the name *Nederduyts Hervormde Kerk* (Dutch Reformed Church), the single unifying institution of colonial Dutch-Americans after their subjugation to English rule.

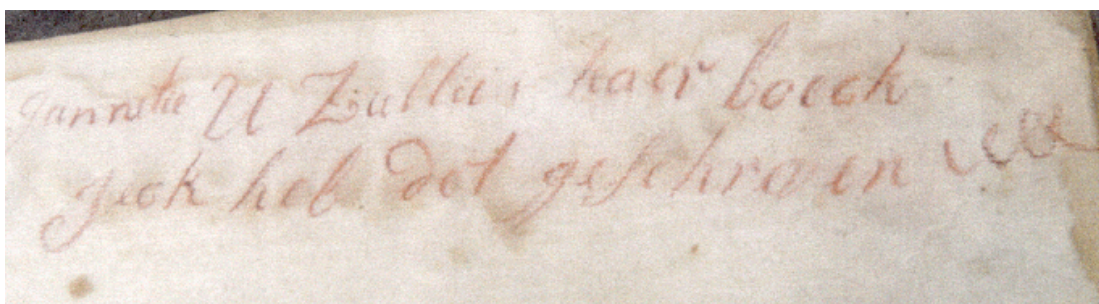
¹ Met dank aan Clara van Beek (Jefferson, NY), Nico van Campenhout (Lokeren), Rob Naborn (Philadelphia), Arie de Ru (Amersfoort), Gretchen S. Sorin (Cooperstown, NY) en Rob Tempelaars (Leiden) voor diverse nuttige aanwijzingen en suggesties.

² ‘Mrs. Lavinia Bartholf, *née* De Groot, now of Paterson, but formerly of Red Mill, Bergen County, N.J.’ (Prince 1910:460). Gezien de leeftijd van de andere informanten van Prince neem ik aan dat ze tussen 1830 en 1840 geboren was.

Why did not the Low Dutch speakers of the late nineteenth century refer to their language as *Nederduits*? The writer (sc. Bachman) has seen no direct evidence for the use of the word *Leeg (Läg) Duits* before the nineteenth century.

Dat laatste is niet verrassend: het Leeg Duits was immers een taal die zelden of nooit geschreven werd. En Nederlandse bezoekers die tijdens hun Amerikaanse reis in contact kwamen met wat sprekers van het Leeg Duits geweest kunnen zijn, noteerden dat deze mensen gewoon ‘Hollandsch’ spraken. Eén voorbeeld. Als hij op zaterdag 29 mei 1784 uit Albany, NY vertrekt, noteert Carel de Vos van Steenwijk (1759-1830) in zijn reisjournaal: ‘De meeste menschen spreken in en omstreeks Albany Hollandsch [...] ’t kwam mij vreemd voor te hooren dat de Hollandsche taal hier zo wel gesproken wierd, want schoon er eenige woorden verbasterd zijn, zijn er evenwel verscheijde plaatzen in de Nederlanden, daar het niet beter gesproken word’ (de Vos van Steenwijk 1999:171).³ Een paar jaar later, in 1786, kon de bekende Amerikaanse woordenboekmaker Noah Webster (1758-1843) in Albany ter kerke gaan om er Hollandse preken aan te horen. En in 1788 verscheen in Albany een Nederlandse vertaling van de grondwet van de Verenigde Staten (de Ronde 1788). Op die manier probeerde men de steun van de Nederlandse kolonisten te verwerven (Noordegraaf 2009b:166). Dat lukte: de grondwet kreeg door die vertaling zoveel aanhang dat de staat New York zich erachter schaarde (van der Sijs 2009:34).

Maar af en toe vind je snippers van wat echt Leeg Duits kan zijn, zoals onderstaande inscriptie achterin het exemplaar van een Statenbijbel uit 1730, die in het bezit is van de Reformed Church te Middleburgh, een dorp in Schoharie County, New York.⁴

*Jannetie U Zielies haer boeck
Ick heb dat geschreven ick*

Ik teken hierbij aan dat het voeren van de *middle initial* ‘U’ in de familie Zielie niet ongewoon was. Op basis van dergelijke brokken taalmateriaal zouden we misschien de

³ Een locale dichter, Gerrit van Sante (of Van Zandt) Jr. (1731-1806), van wie enkele verzen in het ‘Albany Dutch’ (Shetter 1958:244) overgeleverd zijn, ‘wrote the language as it had been derived from the colonists’, aldus Murphy (1865:19). Die teksten zijn echter zodanig dat het moeilijk is om er met zekerheid typisch Leeg Duitse kenmerken in aan te wijzen.

⁴ Clara van Beek (Jefferson, NY) was zo vriendelijk om afbeeldingen van de bedoelde bladzijde aan me op te sturen. Het voorblad van deze bijbel heeft een inscriptie van de hand van Peter Zielie: ‘The property belonging to / the Reformed Low Dutch Church / in Middleburgh Presented by / Peter Zielie’. Deze inscriptie zou van omstreeks 1800 kunnen zijn.

ontwikkeling van het Nederduits naar het Leeg Duits verder kunnen reconstrueren.⁵ De dubbele genitief is op z'n minst opvallend.

In het boek van de Amerikaanse schrijver Jephta R. Simms (1807-1883), *History of Schoharie County* uit 1845, komen we ook enkele mensen uit de familie Zielie tegen. Een geagiteerde buurman – de episode speelt rond 1780 – komt bij een in het gevecht met de indianen zwaargewonde man en op een vraag van Tom Zielie wat te doen met de gewonde '[he] unblushingly replied in Low Dutch: *'Laat de vervlukten rabble starven!'*' (Simms 1845:352). Een andere Leeg Duitse zin in dit boek luidt: 'When asked what had happened, he replied in Low Dutch, (as kindly rendered by a friend at my elbow) *ick donk de duyvel is op de solder, de veri [veren] vliegen so rondt dat ick niet sien con'* (Simms 1845:405).

Om terug te keren naar de visies op het Leeg Duits: voor de benoeming van deze taalvariëteit gaat Bachman terug naar de zeventiende eeuw. Want hij acht het waarschijnlijk dat de term *Leeg Duits*

was coined early in the colonial period to distinguish the lowly patois of the Dutch-American farmers from the cultured *Nederduits* of the ministry. Low Dutch as a dialect self-consciously distinct from *Nederduits* may thus extend well back into colonial times (Bachman 1980:3; 1983:14).

Dat betekent dus dat volgens Bachman de term in de zeventiende eeuw al bestond, maar pas veel later is opgetekend. Zo vinden we in de woordenlijst van Prince (1910:476) als lemma genoteerd: '**Low**: *lêx: lêx dâuts*, 'low Dutch.' N. *laag*.'⁶

3. *Leeg Duits* als 'back-translation'

In haar boek *Yankees, cookies en dollars* oppert Nicoline van der Sijs (2009:25) een vernuftig alternatief. Zij merkt terecht op dat in het Brits-Engels de term *Low Dutch* vanouds gebruikt werd als weergave van *Nederduits*⁷ en schetst de volgende ontwikkeling:

Waarschijnlijk is de betekenis van *Low Dutch* in het Amerikaans-Engels toegespitst tot die van 'Nederlandse spreektaal in de VS', tegenover het *High Dutch* 'Hoogduits' van de Duitsers, het *Pennsylvania Dutch* voor de Duitse spreektaal in Pennsylvania, en het *Dutch of Holland Dutch* voor het Nederlands van Europa.

De stap naar *Leeg Duits* is dan deze. Sprekers van het Leeg Duits leerden '[i]n de loop van de

⁵ Bachman (1980:3; 1983:14) merkt op: 'there exists a certain amount of evidence from colonial account books, wills, letters, and such, which could give some insight into the early stages of its (*sc.* Leeg Duits) evolution'. In het algemeen zijn de achttiende en negentiende-eeuwse bronnen voor het Leeg Duits betrekkelijk schaars. Zie voor de achttiende eeuw ook de publicaties van Gehring.

⁶ In het niet onomstreden *Notebook* van Walter Hill, uit het laatste kwart van de negentiende eeuw (cf. Noordegraaf 2009a:78-81), treft men de term 'Laag Duits' veelvuldig aan. Inzake de authenticiteit van dit manuscript wordt thans nader onderzoek verricht, vandaar dat ik die tekst verder goeddeels buiten beschouwing laat. Over Prince en zijn woordenlijst, inclusief portret, zie Noordegraaf 2008.

⁷ Zie voor de benamingen van het Nederlands in de zestiende en zeventiende eeuw onder meer Ruijsendaal 2004. Zie voor 'Low Dutch' ook Loonen 1993.

19e eeuw (...) de Engelse benaming *Low Dutch* voor hun taal kennen en vertaalden dit terug in het Nederlands als *Leeg Duits* of *Laag Duits*.' In de loop van de negentiende eeuw, zo stelt Van der Sijs. Immers, de term *Leeg Duits* is 'pas eind negentiende eeuw aangetroffen, terwijl de benaming *Low Dutch* als aanduiding voor de Nederlandse spreektaal in de VS veel ouder is'.⁸ Zij concludeert dan:

Dit vormt direct een mooie illustratie van de Engelse invloed op het Nederlands aan de Amerikaanse oostkust: men wist niet meer dat het Nederlandse equivalent van *Low Dutch* eigenlijk *Nederduits* was en maakte daarom een nieuwe vertaling. (van der Sijs 2009:25).

Deze conclusie houdt echter niet in dat de term *Leeg Duits* in geschrifte voor het eerst in Noord-Amerika verschijnt, zoals een blik in het onvolprezen *Woordenboek der Nederlandsche taal* ons leert. Als eerste betekenis van *Laagduitsch* geeft het WNT namelijk: 'Nederlandsch. Sinds lang veroud. || Overmidts sy niet alle bedreven en zijn inde Fransche taele; soo heb' ick my ten lesten ... ghevanghen ghegheven, ende ghepooght den Boeck Leegh-Duytsch te leeren spreken, DE VYNCK, *Reyse V. Stochove* (b 2) v^o [1658]'.⁹

Wat De Vynck in 1658 nu precies bedoelde met 'Leegh-Duytsch te leeren spreken', is een aantal jaren geleden in de literatuur al eens aan de orde gesteld.

4. Een Vlaamse connectie?

In 1643 verscheen te Brussel een in het Frans gesteld verslag van de reis die jonker Vincent Stochove van Sinte-Catharina (1605-1679) in de jaren 1630-1633 gemaakt had, onder meer naar Jeruzalem en Egypte: *Voyage du Sieur de Stochove faict es Années 1630. 1631. 1632. 1633*. Dit veel geprezen en enkele malen herdrukte reisverhaal werd door pater Prosper de Vynck († 1674), priester en regulier kanunnik in de Augustijner abdij van den Eeckhoute te Brugge en ook dichter, in het 'Neder-duytsch' vertaald. Die vertaling verscheen in 1658 in Brugge, waar Vincent Stochove burgemeester was.¹⁰

In 1977 heeft de Vlaamse priester en historicus Antoon Viane (1900-1979) gewezen op een bijzonderheid inzake de benaming van de taal waarin de Nederlandse versie geschreven was. De taal van de *Reyse van Ioncker Vincent Stochove* kan men namelijk niet zonder meer

⁸ Nicholas H. Dosker (1820-1887), predikant te Grand Rapids, Michigan, en pleitbezorger van onze 'schoone en rijke moedertaal' in Amerika, gebruikt in een Nederlandstalig artikel uit 1882 nog uitsluitend de term *Low Dutch* (Dosker 1882:48; zo ook Te Winkel 1896:342). Doskers Amerikaanse ambtgenoot Dr. Henry Beets (1869-1947) spreekt op het 27^e Nederlandsche taal- en letterkundig congres (Kortrijk) in 1902 echter van *Jersey-Dutch*. James Storms (1860-1949) uit Park Ridge (Bergen County, NJ), een in de literatuur zeer bekende native speaker van het Leeg Duits, heeft het als enige over *Platduitsj*.

⁹ *Woordenboek der Nederlandsche taal. Aanvullingen*. Tweede deel. Doppen-Midgetgolf. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers 2001, 4361-4362.

¹⁰ De titel van de vertaling luidt: *Reyse van Ioncker Vincent Stochove, Heere van Sinte Catharyne, ieghenwoordigh Burghmeester van schepenen der stede van Brugghe; In het François beschreven door Hem, ende nu in het Neder-duytsch vertaelt (...) Door Prosper de Vynck Religieus inde Abdye vanden Eechoutte*. Voor de tekst kan men onder meer terecht op Google Boeken, evenals voor de tekst van het origineel.

‘Neder-duytsch’ noemen. Viane citeert uit de inleiding ‘van den Overstelder tot den Leser’ onder meer deze passage:

soo heb’ick my ten lesten, om dees ende meer ander redenen ... ghevanghen ghegheven, en de ghepooght den Boeck *Leegh-Duytsch* te leeren spreken, ende dat naer den sin van den Schrijver, sonder buyten spoor te loopen met den inhoudt te veranderen, ghelijck dat lichtelijck werdt te bemercken, lesende de duytsche by de Fransche ... (cursivering toegevoegd, JN)

Viane merkt dan op dat *Leegh-Duytsch* beslist geen synoniem is van *Neer-Duytsch*, zoals ook wel duidelijk wordt uit het slot van de inleiding van de vertaler. Met toestemming van Stochove stelt De Vynck, aldus Viane (1977), zijn overzetting in een eenvoudige, door iedereen verstaanbare taal ‘met myn ghemeene, eenvoudighe, ende ongetoomde woorden’ en niet ‘met een duyster, opghetoyde, ende onghewoone manier van spreken’. Sommige ‘uytheemsche woorden’ voorziet hy van een korte ‘uytlegghinghe’ als hij een vertaling ‘*in naeckte Neer-duydsche taele*’ onvoldoende acht. Viane concludeert:

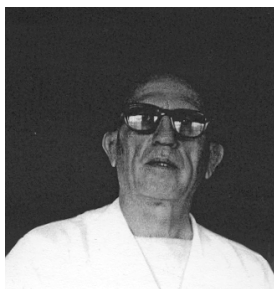
Het zo eigenaardig genoemde *Leegh-Duytsch* (leegh = laag) van Pater De Vynck is de nederlandse spreektaal van zijn gewest Vlaanderen. Nederduits was, in de 17e eeuw en later, zeer gebruikelijk voor Nederlands. Om zijn vulgariserende, verlagende trant van ‘Neer-Duytsch’ uit te drukken vond hij in een nieuwe samenstelling met *Leegh-* (laag) de gewenste duidelijke vorm die, voor zover we weten, geen navolging heeft gevonden.

Een relatie met het Nederlands gesproken in Noord-Amerika heeft de geleerde Vlaming dus niet gelegd, maar er is een duidelijke parallel met de redenering van Bachman: *Leeg Duits* wordt ook hier in oppositie met *Nederduits* gebruikt om de gewone volkstaal aan te duiden.

Dat er al vroeg Vlamingen betrokken waren bij het reilen en zeilen van de kolonie Nieuw Nederland, mag bekend zijn. Of er verband is tussen hun komst en de invoering van de term *Leeg Duits* in Noord-Amerika, die kwestie is wellicht iets voor een andere gelegenheid.

5. Een proeve van etymologie

Een heel andere interpretatie van *Leeg Duits* werd in 1972 door de Amerikaanse arts L.G. van Loon (1903-1982) voorgelegd aan de bekende Vlaamse dialectoloog Willem Pée (1903-1986). In zijn brieven aan Pée had Van Loon verteld hoe hij in zijn jonge jaren van z’n grootvader Leeg Duits had geleerd, met diens Leeg Duitse kennissen had gepraat en in de jaren dertig had geprobeerd om taalmateriaal te verzamelen bij bejaarde sprekers van die taal zoals James Storms.

L.G. van Loon omstreeks 1970

In de zomers van 1930 en 1932 studeerde Van Loon in de kliniek van het Amsterdamse Wilhelminagasthuis om zich te specialiseren als vrouwenarts. Op 25 augustus 1932 trouwde hij in Aalsmeer met een Nederlandse, Grietje Prins (1903-1983). In 1938 publiceerde hij bij de uitgeverij Nijhoff in Den Haag zijn *Crumbs from an old Dutch closet. The Dutch dialect of Old New York*, ‘one of the most cited sources on the structure of the Dutch dialect of upstate New York and its late survival’ (Buccini 2000:12) – natuurlijk kende Pée dat boekje. Tegenwoordig wordt Van Loons werk nogal kritisch gezien.

Van Loon schrijft op 22 juli 1972 aan de Belgische emeritus:

40 [lees: 50] jaren geleede in een twiespraak met een zekere Mr. Terwelliger een vriend van myn grootvader [Walter F. Hill, 1856-1925] heeft hy my te kennis gegeven dat de naam ‘Läg Duits’– dewat is sinds 200 jaren vernomen als ‘Low Dutch’ is weezelyk niet ‘Laag’ (ook dewat zou dan ‘Laog’ weeze tusse het volk) maar beteekent ‘Vry’ in de zin van ‘vry-gezind’ in verglyking met ‘free’ corporally voor dat zoo uit te drukke, end verder dat het ging terug tot de Spaanse tyde in de Nederlande. Hebt U ooit van die oorkonde gehoort? Ik hoor geern van U wannier U de tyd hebt voor schryve. In middels zeege des Heere, Uw end vrouw. ¹¹

Het zou kunnen zijn dat Terwelliger een volksetymologisch verband heeft gelegd met het adjectief *leeg*. Van ‘leeg’ of ‘ledig’ zegt het WNT immers: ‘De oorsprong is niet met zekerheid bekend; niet onwaarschijnlijk is samenhang met *Lid* (I). De bet. zou dan oorspronkelijk zijn: de beschikking hebbende over zijne leden, en vandaar: vrij, onbelemmerd, waaruit de latere toepassingen zijn voortgekomen’ (zie verder WNT 8,1: 1214).

Maar hoe Terwelliger tot zijn bewering kwam dat ‘het ging terug tot de Spaanse tyde in de Nederlande’, vertelt Van Loon niet erbij. De betekenis ‘vrij’ ben ik in de literatuur over het Leeg Duits verder niet tegengekomen, en wat Willem Pée ervan vond, heb ik ook nog niet kunnen achterhalen.¹²

6. Wat slaven spraken. *Dutch* en *Low Dutch* in advertenties

In Noord-Amerikaanse kranten uit de achttiende eeuw zoals de *New-York Gazette* of de *American Weekly Mercury*, vindt men met enige regelmaat advertenties waarin een beloning wordt uitgelooft voor het terugbrengen van een weggelopen slaaf. Van die slaven wordt niet

¹¹ Familiearchief Pée, Stadsarchief Lokeren. Bachman (1980:42-43) noteert dat Van Loons informant een leeftijdgenoot was van Walter Hill ‘and lived long enough for van Loon to visit him once around 1922. Van Loon was impressed by the fact that he used very few English borrowings in his Low Dutch’. Blijkens zijn ‘Herinneringen’ (2009) was Bachman allerm minst overtuigd door de etymologische verklaring van Terwelliger, waarvan Van Loon hem in een brief op de hoogte had gesteld.

¹² De in Lokeren bewaarde brieven van Van Loon aan Pée dateren uit de periode 1967-1976. Van Loon schrijft daarin ook met enige regelmaat over het (ongepubliceerd gebleven) Leeg Duitse woordenboek van Van Cleef Bachman, waaraan hij zelf krachtig meewerkte. In een brief van 26 mei 1969 aan een kennis, Donald Keefer uit Glenville, NY, schrijft Van Loon dat ‘One offer of possible publication has already been received – from Belgium no less – (the Flemish part of it)’. Ik neem aan dat Van Loon hier doelt op een brief die hij ontvangen had van Willem Pée.

alleen '[t]heir clothing, traits of character, scars and malformations set forth' (Talman 1977:248), maar in een aantal gevallen worden ook hun 'language abilities' vermeld (cf. Hodges & Brown 1994:passim). Het blijkt dan dat verscheidene slaven en slavinnen 'can speak good Dutch' – de slaaf Claus bijvoorbeeld 'speaks Dutch and good English', terwijl Jack 'talks both English and Dutch'. Dit bevestigt de opmerking van Bachman (1980:7; 1983:15): 'The Negro slaves of the Dutch generally learned the speech of their masters'.

Maar van sommige weggelopen slaven staat vermeld dat ze 'Low Dutch' kunnen praten. Een bijvoorbeeld 'speaks both low Dutch and English', terwijl Tone 'talks good English and Low Dutch'. Een andere slaaf 'reads pretty good Low Dutch', en weer een ander spreekt 'some broken Low Dutch'. Het verschil tussen de verschillende benamingen wordt niet echt helder: in een oproep uit 1764 lezen we bijvoorbeeld over 'Dutch', maar in een andere advertentie uit datzelfde jaar heeft men het over 'Low Dutch'.¹³ Het zogenoemde 'Negro Dutch' (*nêxer dâuts*, cf. Prince 1910:468), dat sommige slaven blijkens deze advertenties spraken, laat ik nu maar buiten beschouwing.

Wat bedoelt men in deze in het Engels gestelde advertenties nu eigenlijk als er gezegd wordt dat deze slaven *Low Dutch* kunnen spreken? Is dat het vanouds bekende Brits-Engelse equivalent van *Nederduits*,¹⁴ of is het de contemporaine Amerikaans-Engelse, naar het woord van Van der Sijs, 'toegespitste' versie, te weten 'Nederlandse spreektaal in de VS'?

Of is het misschien tóch gewoon de Amerikaanse vertaling van het sinds lang in de gesproken taal van de slavenhouders en de boeren langs de Hudson gebruikte, maar in de geschreven taal onzichtbaar gebleven *Leegh Duytsch*, een vertaling die we pas in 1910 in de woordenlijst van Prince genoteerd zien: *lêx dâuts*, 'low Dutch'? (1910:476, cf. 1913:307)¹⁵

Daarover wil iemand vast nog wel eens een scriptie schrijven.

¹³ Loonen (1993:57) wijst erop dat ook Europese auteurs van tweetalige leerboeken en woordenboeken inconsistent waren in het gebruik van Engelse labels voor de Nederlandse taal ('Dutch', 'Low Dutch', 'Netherdutch'). Die situatie duurde tot ongeveer 1800.

¹⁴ Het in 1730 te 'Nieuw-York' verschenen leerboek *De Engelsche en Nederduytsche schoolmeester*, samengesteld door Francis Harrison (1693/4 (?); † na 1735), heeft als Engelse titel *The English and Low-Dutch school-master*. Zie over dit werk Naborn 2002 en 2003. In dit boek gaat het beslist niet om de gesproken taal.

¹⁵ De beroemde Moravische zendeling David Zeisberger (1721-1808), die 62 jaren onder de indianen in Noord-Amerika doorbracht, noteerde in zijn pas veel later gedrukte *Indian Dictionary* (1887) *low dutch Tongue* voor het Onondagawoord *skachnechtatichróhnenóte*. Zeisberger sprak vloeiend Onodaga Irokees, maar bedoelde hij nu *Nederduits* of *Leeg Duits*? In het *Notebook* (ca. 1890) van Walter Ferdinando Hill (1856-1925), dat een uitvoerige woordenlijst van het Leeg Duits bevat (zie overigens noot 6), staat vermeld: 'the name adopted by the Six Nations [sc. de Iroquois] for 'Low Dutchman' was 'Skagnektadahronnie' which means 'they live there among the Pine trees' (p. 27). Deze auteur interpreteert de Irokeese term zonder meer als de vertaling van *Leeg Duits*.

Literatuur

Bachman, Van Cleef. (z.j. [ca. 1980.]). *Introduction to Low Dutch Dictionary*. Unpubl. ms. (New York State Historical Association Research Library, Cooperstown, NY; kopie Meertens Instituut Amsterdam).

Bachman, Van Cleef. 1982. 'The story of the Low Dutch language'. *De Halve Maen* 56: 3, 1-3, 21; 57:1, 10-13.

Bachman, Van Cleef. 1983. 'What is Low Dutch?'. *De Halve Maen* 57:3, 14-17, 23-24.

Bachman, Van Cleef. 2009. 'Herinneringen aan Dr L.G. van Loon'. Unpubl. ms.

Beets, Henry. 1905. 'De Nederlandsche stam en taal in Noord-Amerika'. *De gereformeerde Amerikaan* 9, 369-414.

Buccini, Anthony F. 2000. 'Swannekens Ende Wilden: Linguistic Attitudes and Communication Strategies among the Dutch and Indians in New Netherland'. *The Low Countries and the New World(s): Travel, Discovery, Early Relations*. Ed. by Johanna Prins a.o. Lanham, New York & Oxford: University Press of America, 11-28.

Clark, G.N. 1935. *The Dutch influence on the English vocabulary*. Oxford: Clarendon Press.

Dosker, Nicholas H. 1880. 'De Nederlandsche taal in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika'. *Noord en Zuid* 3, 45-48, 226-231.

Frijhoff, Willem. 2010. *Meertaligheid in de gouden eeuw. Een verkenning*. Amsterdam: Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Mededelingen van de Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, 73, no. 2.

Gehring, Charles. 1973. *The Dutch Language in Colonial New York: An Investigation of a Language and Its Decline and Its Relationship to Social Change*. Ph.D. diss., Indiana University.

Gehring, Charles. 1984. 'The survival of the Dutch language in New York and New Jersey'. *De Halve Maen* LVIII:3, 7-9, 24.

Hill, Walter Ferdinando. z.j. [ca. 1890]. *Notebook*. Unpubl. ms. (New York State Historical Association Research Library, Cooperstown, NY.)

Hodges, Graham Russell & Alan Edward Brown, eds. 1994. 'Pretends to be free'. *Runaway slave advertisements from colonial and revolutionary New York and New Jersey*. New York & London: Garland Publishing Co.

Kenney, Alice P. 1975. *Stubborn for liberty. The Dutch in New York*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.

Loonen, P.L.M. 1991. *For to learne to buye and sell. Learning English in the Low Dutch area between 1500 and 1800. A critical survey*. Amsterdam & Maarssen: APA/Holland University Press.

Loonen, P. 1993. 'A revaluation of the term 'Low Dutch''. *Leuvense Bijdragen* 82, 49-60.

van Marle, Jaap. 2001. 'American "Leeg Duits" ('Low Dutch') – a neglected language'. *Global Eurolinguistics. European Languages in North America – Migration, Maintenance and Death*. Ed. by P. Sture Ureland. Tübingen: Niemeyer, 79-101.

Murphy, Henry Cruse. 1865. *Anthology of New Netherland or translations from the early Dutch poets of New York*. New York: Bradford Club, 1865. (Repr. Amsterdam: N. Israel, 1966).

Naborn, R.A. 2002. 'NT2 in New Jersey in 1730. Francis Harrison's *De Engelsche en Nederduytsche School-Meester* nader bekeken'. *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 21, 113-142.

Naborn, R.A. 2003. 'Harrison, Francis'. *Bio- en bibliografisch lexicon van de neerlandistiek*. Onder redactie van Karina van Dalen-Oskam, Ingrid Biesheuvel, Wim van Anrooij & Jan Noordegraaf. Leiden: DBNL. <http://www.dbnl.org/tekst/anro001bioe01_01/harr003.php#29>

Noordegraaf, Jan. 2008. 'Nederlands in Noord-Amerika. Over de studie van het *Leeg Duits* (Low Dutch)'. *Trefwoord, tijdschrift voor lexicografie*, december 2008, 1-29. <www.fryske-akademy.nl/fa/uitgaven/trefwoord/trefwoord>.

Noordegraaf, Jan. 2009a. 'Vreemde woorden, valse vrienden. Over het woordenboek van het *Leeg Duits* (Low Dutch)'. *Fons verborum. Feestbundel voor prof. dr. A.M.F.J. (Fons) Moerdijk aangeboden door vrienden en collega's bij zijn afscheid van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie*. Onder redactie van Egbert Beijk e.a. Amsterdam: Gopher, 73-83. <<http://hdl.handle.net/1871/13294>>.

Noordegraaf, Jan. 2009b. 'The Dutch Language and Literature in the United States, 1624-1782'. *Four centuries of Dutch-American relations 1609-2009*. Ed. by Hans Krabbendam, Cornelis A. van Minnen & Giles Scott-Smith. Amsterdam: Boom, 166-177.

Noordegraaf, Jan. 2009c. 'Nederlands na Stuyvesant (1602?-1672). Honderd jaar studie van het 'Leeg Duits' (Low Dutch)'. *CAANS Newsletter / Bulletin de l'ACEAN* september 2009, 12-13.

Prince, J. Dyneley. 1910. 'The Jersey Dutch dialect'. *Dialect Notes* 3, 459-484.

Prince, J. Dyneley. 1913. 'A text in Jersey Dutch'. *TNTL* 32, 306-312.

Rice, Jr., George P. 1941. 'The Dutch language in New York State'. *Quarterly Journal of Speech* 27, 271-274.

de Ronde, Lambertus (vertaler). 1788. *De constitutie, eenpariglyk geaccordeerd by de Algemeene Conventie, gehouden in de stad von [sic] Philadelphia in 't jaar 1787 (...)*. Albany: Charles R. Webster.

Ruijsendaal, Els. 2004. 'Het Huis der Nederlanden: over de naam van het Nederlands in de zestiende en zeventiende eeuw'. *Taal in verandering. Artikelen aangeboden aan Arjan van Leuvensteijn bij zijn afscheid van de opleiding Nederlandse Taal en Cultuur aan de Vrije Universiteit Amsterdam*. Onder redactie van Theo Janssen, Saskia Daalder & Jan Noordegraaf. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Münster: Nodus Publikationen, 193-202.

Shetter, William Z. 1958. 'A final word on Jersey Dutch'. *American Speech* 33, 243-251.

Simms, Jephtha Root, 1845. *History of Schoharie County, and border wars of New York; containing also a sketch of the causes which led to the American Revolution; and interesting memoranda of the*

Mohawk Valley; together with much other historical and miscellaneous matter, never before published. Albany: Munsell & Tanner.

Storms, James B.H. 1964. *A Jersey Dutch vocabulary*. Park Ridge, N.J., Pascack Historical Society.

van der Sijs, Nicoline. 2009. *Yankees, cookies en dollars. De invloed van het Nederlands op de Noord-Amerikaanse talen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Talman, Wilfred Blanch. 1977. *How things began ... in Rockland County and places nearby*. New City: Historical Society of Rockland County.

Viane, Antoon. 1977. 'Leegh-Duytsch'. *Biekorf. Westvlaams archief voor geschiedenis, oudheidkunde en folklore* 77, 222.

de Vos van Steenwijk, Carel. 1999. *Een grand tour naar de nieuwe republiek: journaal van een reis door Amerika, 1783-1784*. Uitgave verzorgd door Wayne Philip Te Brake. Hilversum: Verloren 1999. (Egodocumenten, 18).

Winkel, J te. 1896. 'Het Nederlandsch van Noord-Amerika en Zuid-Afrika'. *Vragen van de Dag* 11, 337-362, 418-442, 483-505.

Zeisberger, David. 1887. *Zeisberger's Indian dictionary, English, German, Iroquois - the Onondaga - and Algonquin - the Delaware*. Ed. by Eben Norton Horsford. Cambridge, Cambridge University Press.